
Politička teorija

Izlaganje sa znanstvenog skupa

321.7.01

Primljeno: 18. ožujka 2004.

Demokracija: svjetski model ili nacionalna tradicija?

WERNER BECKER*

Sažetak

Autor kritizira univerzalizam demokracije kao svjetskog modela. On zastupa tezu da se Prvi svjetski rat premalo proučava iz aspekta borbe dvije demokratske koncepcije. Rezultat tog rata značio je i dalekosežnu pobjedu američko-francuske univerzalističke koncepcije demokracije nad britanskim tradicionalnim konceptom demokracije. Za političko i filozofsko shvaćanje demokracije ovo je imalo važnu posljedicu da su univerzalistički elementi demokratskih ustava dospjeli u prvi plan, a potisnuta je svijest o povijesno izraslim institucijama demokracije. Autor pokazuje da pojava temeljnih prava nije vezana uz njihovu univerzalističku prirodno-pravnu verziju jer su u Engleskoj i u Njemačkoj postojali raniji oblici utemeljeni na specifičnim pravnim tradicijama tih zemalja, odnosno regija.

Kako nema mogućnosti za svjetsku demokratsku državu, nema ni stvarnog važenja univerzalističke demokracije. Autor se zaključno zalaže za prihvatanje tradicionalnog poimanja demokracije po uzoru na onu britansku, čime bi bili osnaženi UN i međunarodno pravo. Ovo bi bilo posebno važno u današnjim okolnostima te bi dovelo do priznanja različitih tradicija i u skladu s tim različitih sustava vladavine.

Ključne riječi: demokracija, nacionalna tradicija, Prvi svjetski rat, svjetski model, univerzalizam

“Demokracija” znači vladavinu naroda. No gotovo ništa više ne navodi na krivi trag o biti zapadnog oblika vladavine od njegove zamjene s demokracijom, najčešće korištenim izrazom. Za njega se izraz “demokracija” nametnuo tek početkom 20. stoljeća kad se još jednom isticala suprotnost prema monarhiji čiji su se carevi i kraljevi još tada pozivali na stoljetnu kršćansko-religijsku legitimaciju.

* *Werner Becker*, profesor u mirovini Centra za filozofiju i osnove znanosti Sveučilišta Justus Liebig u Giessenu.

Namjera je bila uspostaviti modernu legitimaciju vlade od strane naroda za razliku od Božje kao što je slučaj u monarhiji, gdje je riječ o kršćanskoj milosti Božjoj. Pritom se nije mislilo na usporedbu s antičkom demokracijom, odnosno antičkom demokracijom iz Periklova doba. Taj se nesporazum pojavio mnogo kasnije tijekom rasprave u vezi s predodžbom o izravnoj, odnosno neposrednoj demokraciji kakvu je zastupao marksistički komunizam. Prije toga, tijekom cijeloga 19. stoljeća za ono što danas samorazumljivo označujemo kao “demokraciju” rabio se pojam “republike”. Europski uzor temeljem povijesne evidencije bila je *Republique Française* proizašla iz Velike revolucije iz 1789. godine.

Moja tema – suprotnost između “demokracije kao univerzalnoga svjetskog modela” i “demokracije kao nacionalne tradicije” – prisutna je već od početaka toga državnog oblika koji je obilježio politički i društveni razvoj zapadnih država u 20. stoljeću. Naime, sve do Prvoga svjetskog rata nije bilo odlučeno hoće li zapadni oblik demokracije više slijediti univerzalistički definiran svjetski model Amerikanaca iz SAD-a i Francuza ili britanski uzor nacionalne tradicije. U svom djelu *Ustav slobode* Friedrich August von Hayek govori o razlici između “francuske” i “britanske” tradicije: prva, “britanska”, po njegovu je mišljenju “empirijska i nesustavna”, a druga, francuska, “spekulativna i racionalistička”. Britanska tradicija utemeljena je na povijesnom razvoju konkretne nacije, a francuska se temelji na pretpostavci o ideji univerzalno važećeg, iz umskih načela izvedenog najboljeg političkog ustava, čijom se primjenom smatra *Republique Française*.

Prva teza mog predavanja glasi: Da nije bilo Prvoga svjetskog rata, vjerojatno bi se britanska demokratska tradicija nametnula u odnosu na francusku. Uslijedilo bi to linijom ustavne monarhije koja se širila cijelim europskim kontinentom slijedeći britanski uzor, dijelom u produktivnoj raspravi s naslijeđem Francuske revolucije.

Da bih potkrijepio tu tezu, navest ću nekoliko povijesnih napomena: na tlu negdašnjega Svetoga Rimskog Carstva Njemačke Narodnosti, kojem je, kako znamo, pripadala i Hrvatska stoljetnom povezanošću s Mađarskom i Austrijom, počela je već početkom 19. stoljeća – kao reakcija na ratove s Napoleonom I. – provedba upravnih i ustavnih reformi kojima se društveni poredak feudalnog doba promijenio u smjeru građanske jednakosti, prije svega pravne jednakosti i pravne države. Stara staleška predstavnička tijela, a u većim gradovima vijeća, prilagođena su umjereno demokratskim izbornim zakonima novom egalitarnom pokretu. Karakteristično je pritom bilo zadržavanje tradicionalnih političkih i društvenih institucija; promijenilo se samo aktivno i pasivno pravo glasa s obzirom na članstvo u njima. Promjena se zbivala ovako: napuštao se obrazac feudalnog doba, dakle pripadnosti plemstvu, svećenstvu i građanstvu, u smjeru prvotno ograničenoga, a kasnije čistoga demokratskog izbornog prava građana. U njemačkom kontekstu to je, primjerice, uslijedilo uspostavljanjem Njemačkoga Carstva 1871. godine kad je izborno pravo oblikovano po demokratskom modelu *one man – one vote*. Sličan razvoj prilagodbe postojećih predstavničkih tijela pokretu egalitarizma postojao je, iako tek u naznakama, tijekom 18. stoljeća i u drugim europskim zemljama kao što su Italija i Austrija. Čak ni Rusija nije iznimka. U toj je zemlji nekoliko puta reformirana дума povećanjem prava suodlučivanja. Sve je to bio razvoj kojemu je svrha bila demokratizacija naslijeđenoga političkog sustava u okviru monarhije i tradicionalnih predstavničkih tijela iz feudalnog doba. Mislim da je moguće te demokratske tradicije smjestiti na li-

niju britanske tradicije. Nedvojbeno već sada možemo ustvrditi, a da pritom ne vrednujemo na ovom mjestu obje tradicije, da je britanska tradicija demokratizacije izbornog prava bila povijesno uspješnija sve do Prvog svjetskog rata. Američko-francuska tradicija, koja je imala pretenziju da bude univerzalistički svjetski model, nije do tog vremena u Europi, a ni drugdje u svijetu, našla sljedbenike. U povijesnoj stvarnosti 19. stoljeća nije bio odlučan ishod te suprotnosti univerzalističkih i tradicionalnih sastavnica demokratskih ustava. Tek završetkom Prvog svjetskog rata fundamentalno su se promijenila oba osnovna poimanja demokracije. Sve do danas se taj svjetski rat premalo proučavao sa stajališta borbe između tih dviju demokratskih koncepcija. Istina je, međutim, da Prvi svjetski rat ne znači samo pobjedu ujedinjenih zapadnih sila nad središnjim europskim silama tj. nad obama carstvima, njemačkim i austrijskim, nego je riječ i o puno dalekosežnijoj pobjedi američko-francuske univerzalističke koncepcije demokracije nad predodžbom demokracije u skladu s britanskim tradicionalnim uzorom. Nakon 1918. godine pogrešno se govorilo o pobjedi demokracije nad monarhijom, iako se točno mislilo da je poraz u Njemačkoj i Austriji, kao već prije u Rusiji, doveo do revolucije državnog oblika, naime do ukidanja monarhije i uvođenja demokratske republike. Suprotnost “demokracija nasuprot monarhiji” u srži je, međutim, netočna, što je svakako vidljivo iz činjenica da su obje pobijeđene monarhije već bile daleko uznapredovale u unutrašnjoj demokratizaciji slijedeći britanski uzor, da je jedna država pobjednica, Velika Britanija, neupitno zadržala monarhiju, kao što znamo, do danas, te da je daljnji ustavnopravni razvoj republika proizašlih iz monarhije nastavio kontinuitet glavnih državnih institucija koje su naslijeđene iz propalih monarhija. Tako je cjelokupan dotadašnji pravni sustav preuzet i u Njemačkoj, dakle u Weimarskoj Republici, i u novonastaloj Republici Austriji, a nije revolucionarno odbačen.

Dosad izloženo sažet ću u dvije teze:

1. Ishod Prvog svjetskog rata značio je i odluku o objema demokratskim tradicijama, univerzalističkoj američko-francuskoj modelu i historijsko-evolucijskoj britanskoj poimanju demokracije.

2. Tek od tog doba, u političkom jeziku demokracije, a i jeziku političke filozofije, prevladao je američko-francuski univerzalistički svjetski model.

Za politički i filozofski pogled na demokraciju oboje je imalo važnu posljedicu: univerzalistički elementi demokratskih ustava tako su dospjeli u prvi plan, a potisnuta je svijest o povijesno izraslim institucijama demokracije. Kako je rasla važnost univerzalističkog modela, tako je raslo i značenje političke filozofije za poimanje politike. Politička filozofija bila je obilježena duhom univerzalističke slike o čovjeku zahvaljujući Thomasu Hobbesu, koji je početkom 17. stoljeća povezo to područje s univerzalističkim poimanjem zakona novih prirodnih znanosti. Univerzalistički duh preuzet iz znanosti razvija se i u političkoj filozofiji prosvjetiteljstva. Veliki filozofi koji su zagovarali modernu demokraciju bili su John Locke, Jean Jacques Rousseau i Immanuel Kant. No vratimo se rezultatu Prvog svjetskog rata bitnom upravo za idejnopoličku pobjedu univerzalističkog pojma demokracije nad britansko-tradicionalističkim i mojoj tezi o uzmicanju aspekta povijesno nastalih institucija pred aspektom univerzalističke antropologije. Tezu ću, prije nego što iznesem sljedeće zaključke, ilustrirati primjerima. Primjere uzimam s područja američke, francuske i njemačke ustavne misli. Svi demokratski ustavi navedenih nacija sadržavaju s jedne strane odredbe o te-

meljnim pravima građana, a s druge, odredbe o državnim institucijama. Odredbe vezane uz temeljna prava odnose se najprije na individualni prostor slobode pojedinca u društvenom području čiju zaštitu jamči liberalna pravna država. Uz to, odnose se i na političko pravo participacije koje građanin posjeduje u kontekstu političkog oblikovanja volje, dakako, ponajprije u vezi s općim izbornim pravom. Odredbe o državnim institucijama usmjerene su na poziciju predsjednika, vladu i parlament.

U američkom i francuskom ustavu odredbe o temeljnim slobodama uvijek su univerzalističke, tj. govoreći jezikom političke antropologije, te su odredbe formulirane u duhu političke filozofije od vremena Hobbesa i Lockeja. Za razliku od njih, odredbe koje se tiču navedenih institucija dopuštaju nam da posve jasno razaznamo njihovo povijesno podrijetlo iz preddemokratske tradicije tih naroda. Navest ću nekoliko povijesnih primjera. Počet ćemo s ustavom SAD-a: na početku ću citirati poznate rečenice Deklaracije nezavisnosti iz 1776. koje su postale sastavnim dijelom svih kasnijih ustava SAD-a. Formulirane su univerzalistički-prirodnopravno: “Sljedeće istine smatramo očitima: da su svi ljudi stvoreni jednakima; da je Stvoritelj svim ljudima podario ista neotuđiva prava; da na prvom mjestu od tih prava stoje pravo na život, pravo na osobnu slobodu i pravo na sretan život”.

Uvodne rečenice francuske “Deklaracije o ljudskim i građanskim pravima” također su formulirane u duhu univerzalističke filozofije prirode i sastavni su dio svih kasnijih republikanskih ustava Francuske: “Ljudi se rađaju i ostaju slobodni i istih prava (...) Svrha je svakoga političkog udruživanja očuvanje prirodnih i neotuđivih ljudskih prava. Ta su prava sloboda, vlasništvo, sigurnost i otpor protiv potlačivanja”.

Usmjerimo li u tom kontekstu pogled na britansku i njemačku pravnu povijest, neće moći pronaći ništa slično. S obzirom na britansku pravnu povijest, bilo bi, međutim, pogrešno ustvrditi da u njoj ne postoji regulacija osobnih prava na slobodu. Upravo je suprotno: europska povijest prava na slobode počinje upravo u britanskoj povijesti prava, iako ne kao povijest jednakih prava, nego kao povijest osobnih prava pripadnika plemstva i visokog svećenstva, biskupa i opata. Ključna je natuknica *Magna Charta Libertatum*. Svjetovni i duhovni velikodostojnici uspjeli su 1215. godine ishoditi od kralja Ivana s nadimkom “Bez Zemlje” povelju koja sadržava prvi oblik državnog jamstva osobnih sloboda, a istodobno je i praoblik engleskoga parlamentarizma i začetak pravne države, jer djelovanje kralja postaje podložnom pravnoj kontroli. Drugim riječima, već tada, dakle na početku 13. stoljeća, počinje engleska povijest temeljnih prava, parlamenta i pravne države, a time i povijest triju najvažnijih elemenata pravne države bez kojih je moderna demokracija nezamisliva. Nedostaje, međutim, demokratizacija tih institucija koje, gledano iz aspekta povijesti prava, tvore kasniju povijest britanske monarhije. Na tom putu važne su borbe između monarhije i parlamenta u doba Olivera Cromwella u 17. stoljeću i *Bill of Rights* iz 1689., koji praktično označuju početak vladavine westminsterskog parlamenta u Velikoj Britaniji sve do naših dana. Od toga do demokratizacije parlamenta i do uvođenja općeg prava glasa u 19. stoljeću nije bio velik korak.

I u njemačkom okviru postoji dulja pretpovijest temeljnih prava nego što to daju naslutiti univerzalističke formulacije ustava iz 19. i 20. stoljeća. Tek je nedavno bonnski povjesničar Peter Blickle u vrlo cijenjenoj knjizi *Od kmetstva do ljudskih prava. Povijest sloboda u Njemačkoj* uvjerljivo pokazao kako je borba za ostvarenje osobnih slo-

boda proizašla iz historijskog otpora seljaka protiv kmetstva. Blickle objašnjava kako je reformacija postala svjetonazorsko-religijskim izrazom socijalne borbe za “vlasništvo” nad vlastitim tijelom, a time i borbom protiv kmetstva. “Pruski opći zakonik”, tijekom 18. stoljeća najnapredniji zakon u Europi, propisao je osobna prava kao i pravo na vlasništvo. Poznato je da osobna temeljna prava britanskih građana do danas nisu kodificirana pisanim ustavom, iako se i ondje od 19. stoljeća odvijala demokratizacija u obliku građanskog izjednačivanja u temeljnim pravima. Za razliku od toga u Njemačkoj se demokratizacija osobnih prava i sloboda oblikovala pod utjecajem Francuske revolucije u univerzalistički oblik temeljnih prava i to prvi put u Ustavu frankfurtske Nacionalne skupštine 1848. godine. Opće njemačko ustavno pravo te su slobode postale tek u okviru weimarskog Ustava 1919. godine. No u vrijeme Njemačkog Saveza te su slobode ugrađene tijekom četrdesetih i pedesetih godina 19. stoljeća u ustave južnonjemačkih država, primjerice u Kraljevstvu Baden ili u Kneževini Hessen-Darmstadt.

Što želimo dokazati navođenjem povijesnih primjera s područja osobnih temeljnih prava iz demokratskih ustava? Treba pokazati da pojava tih temeljnih prava nije vezana uz njihovu univerzalističku prirodno-pravnu verziju; naime, u Engleskoj i u Njemačkoj postojali su prethodni oblici ukorijenjeni u specifične pravne tradicije tih zemalja, odnosno regija. Kao što znamo, za Veliku Britaniju to utemeljenje vrijedi unutar specifične engleske pravne tradicije i na području temeljnih prava. Čak ni danas ondje nitko ne govori o tome kako bi britanski pravni sustav Ujedinjenog Kraljevstva trebao štiti i jamčiti prava svih ljudi u smislu američko-francuskog univerzalizma. Opet ću sažeti: Univerzalistički jezik ljudskih i temeljnih prava dominira samo u američkoj i francuskoj ustavnoj tradiciji. Budući da se uopće ne pojavljuje u britanskoj ustavnoj tradiciji, a u njemačkoj se uvodi tek u posljednjem dijelu ustavne povijesti i to prema francuskom uzoru, ne znači da u tim dvjema pravnim tradicijama nije bilo temeljnih prava.

No i oni ustavi koji temeljna prava iskazuju univerzalističkim jezikom, pozivaju se na nacionalne tradicije u dijelovima koji obrađuju političke, tj. demokratske institucije. I za ovu ću tezu dati nekoliko primjera iz američkog i francuskog ustava. U američkom ustavu odnosi se to prije svega na položaj predsjednika i ulogu koju ima podjela vlasti. Kad je riječ o predsjedniku i njegovim ustavnim pravima, jasno je da je uzor bio kralj ustavne monarhije. Tu nam se nameće usporedba s ulogom britanskog kralja u sustavu westminsterskog parlamentarizma kako se ondje razvio nakon *Glorious Revolution* iz 1688. godine. Razlika između uloge kralja u britanskom sustavu i uloge predsjednika u američkome jest više ili manje u tome što britanski kralj dobiva svoju službu naslijeđem dok se predsjednik Sjedinjenih Država bira demokratski svake četiri godine. Usporedimo li, međutim, sadašnje funkcije britanske kraljice s onima američkog predsjednika, možemo vidjeti da je američki predsjednik znatno moćniji i utjecajniji od britanske kraljice. Predsjednik SAD-a i danas se može svojim ovlastima nametnuti Kongresu, što je pozicija koju je britanski kralj imao u 19. stoljeću. Ustavnim pravima američkog predsjednika ne mogu konkurirati demokratski izabrani predsjednici europskih demokracija, kao ni kraljevski vladari europskih ustavnih monarhija. To je u prvom redu zbog toga što američki ustav obilježava klasični nauk o trodiobi vlasti koji je Montesquieu formulirao za filozofiju države 18. stoljeća. Nauku o trodiobi vlasti uz neovisnost sudstva i legislative pripada i neovisnost egzekutive. Takva neovisnost egzekutive moguća je, međutim, samo u pravim monarhijama u kojima samo vladar ima pravo imenovanja vlade i premijera te ih po vlastitom nahođenju može imenovati, a i smijeniti. Demokratski usta-

vi Europe ne daju takvo pravo monarhu u ustavnim monarhijama, ali ni predsjedniku. Stoga nije primjereno govoriti o klasičnoj trodiobi vlasti u takvom ustavu. Kod nas se posvuda u zapadnim demokracijama nametnuo britanski uzor westminsterskog parlamentarizma kojim se ukinula neovisnost egzekutive time što parlament raspolaže ustavnim pravom imenovanja i opoziva vlade. Stoga se u vezi s takvim demokracijama smije govoriti tek o dvodiobi vlasti, na čijoj je jednoj strani sudska vlast, a u drugom su bloku legislativa i egzekutiva.

Parlament, najvažniji politički organ odlučivanja u obama ustavnim tipovima, i u univerzalističkom i u tradicionalnom, možemo dobro razumjeti tek u tradicionalnom kontekstu. Povijest je predstavničkih izbornih tijela u Europi prastara. Korijene nalazimo u germanskim i slavenskim plemenskim i poglavarskim skupovima. Tradicija se nastavlja biskupskim konferencijama Rimskoga Carstva 3. i 4. stoljeća nakon Krista. Sjajan primjer za to jest povijest srednjovjekovnih koncila. Prve pokušaje demokratske pobune protiv apsolutnog monarha Crkve, rimskog pape, nalazimo u koncilskom pokretu 15. stoljeća. Sveto Rimsko Carstvo Njemačke Narodnosti, koje je utemeljio Karlo Veliki i koje je trajalo više od tisuću godina, sve do 1804., imalo je oblik vladavine utemeljen na reprezentativnim izbornim organima. U Engleskoj je parlamentarizam zarana odnio pobjedu nad krunom, kao što smo već istaknuli. Čak i u Francuskoj, gdje je apsolutistički monarh najsnažnije nametnuo svoj vladalački princip, nije bilo moguće posve potisnuti a ni ukinuti staleške parlamente sve do vremena revolucije. Upravo je Francuska revolucija najbolji primjer za to. Kao što je poznato, do revolucionarnih gibanja 1789. došlo je nakon što je kralj bio prisiljen sazvati parlament francuskih staleža da bi mu odobrio nove poreze za bankrotirani državni proračun. Demokratsku revoluciju proveli su predstavnici trećeg – građanskog – staleža nakon što su, napustivši stari parlament, objavili da zastupaju sve Francuze i time osnovali novi parlament. Ali i turbulentna povijest Njemačke sadržava, upravo na primjeru najnovije povijesti, dokaz žilavosti naslijeđenih parlamentarnih institucija. Čak i u Hitlerovu Trećem Carstvu nacionalsocijalisti su, iako tek formalno, održali političke institucije Weimarske Republike, kao što je Reichstag, i nisu ih dokinuli. Opet ću sažeti:

1. Svi demokratski ustavi novog doba tvore miješani oblik univerzalističkih i tradicionalističkih sastavnih dijelova. U američkom i francuskom ustavu prevladavaju univerzalistički dijelovi, a u engleskom i njemačkom tradicionalistički.

2. U svim ustavima liberalnih demokracija političke institucije kolektivnog odlučivanja, parlamenti, proizlaze iz nacionalnih tradicija preddemokratskih epoha monarhija.

Vraćam se ponovno svojoj tezi prema kojoj je primat univerzalističkog poimanja demokracije nad onim nacionalnih tradicija ostvaren tek poslije Prvoga svjetskog rata. Ta je tvrdnja ponešto neobična jer se uvriježilo svoditi univerzalizam liberalnih temeljnih prava na univerzalističku antropologiju, koju i danas mnogi zastupaju u političkoj filozofiji, uvjereni u njezinu istinitost. Kad bi, međutim, bila točna moja teza, izišlo bi na vidjelo da univerzalistička pretenzija, koju danas povezujemo sa zastupanjem temeljnih i ljudskih prava, potječe iz tradicije moderne pravne misli koja se zasniva na povijesnim prevratima 20. stoljeća.

Naime, dok je Prvi svjetski rat započeo u znaku nacionalnih sukoba, a da se pritom nije naglašavala suprotnost političkih ideologija, kraj rata slavio se i interpretirao kao

pobjeda demokracije nad monarhijom. Pobijeđene države nisu tome upućivale prigovor. Upravo suprotno: u Njemačkoj i u Austriji revolucionarna zbivanja neposredno nakon vojne kapitulacije omogućila su novo tumačenje pobjede demokracije nad monarhijom. Kao rezultat poraza obje su se države preobrazile u demokratske republike, a da ih sile pobjednice na to nisu ni morale prisiliti. Od tada se u jeziku politike, u političkoj filozofiji i u jeziku historiografije uvriježilo govoriti o demokraciji i njezinim temeljnim vrijednostima u suprotnosti prema monarhiji. Time je, međutim, ujedno presječena i pupčana vrpca koja je demokracije povezivala s vlastitim tradicijama iz preddemokratskih institucija europskih monarhija. Oboje se od tog doba međusobno uvjetuje: apstraktni univerzalizam političke antropologije, koji najviše dolazi do izražaja na području ljudskih prava, a zbog neznanja negira se tradicija demokracija u Europi. U cijelom procesu pada u oči samo to što Britanci sve do danas nisu prigovorili ovako postavljenoj ideološko-političkoj suprotnosti demokracije i monarhije. Jer upravo su Britanci europski narod čija demokratska svijest sve do našeg doba počiva na vlastitoj nacionalnoj tradiciji.

Suprotnost između dominantne univerzalističke i potisnute tradicionalističke svijesti, nastala krajem Prvoga svjetskog rata, dolazi već tijekom dvadesetih godina na vidjelo u području političke filozofije. U njemačkom okviru, primjerice, postojala je konkurencija tijekom cijeloga 19. stoljeća između kantijanskog i hegelijanskog pristupa na području filozofije prava i filozofije države. Kantovci, filozofi prava kao što su neokantovci iz Marburga, argumentirali su svoje premise univerzalistički. Nasuprot tomu, hegelijanci su dugo vremena isticali povijesnu tradiciju političkih institucija. Ta je tendencija obilježila još i škole nacionalne ekonomije 19. stoljeća: npr. istraživanja Maxa Webera koji je cijeli život zagovarao historijsku metodologiju izgrađenu na tradiciji. Čak i kod filozofa 19. stoljeća kao što je Friedrich Nietzsche prevladava hegelijanski element viđenja političke sfere. On, naime, kritiku antropološke premise demokratske jednakosti ne temelji na kritici univerzalizma koji je impliciran u toj premisi. Njegova se hegelijanska kritika u većoj mjeri odnosi na pozicioniranje demokratske jednakosti u naj snažnijoj europskoj tradiciji, naime kršćanskoj. Tijekom dvadesetih godina, dakle nakon Prvoga svjetskog rata, uočava se snažan pad hegelijanizma u njemačkoj filozofiji prava i države u odnosu na kantijanizam. Pokazuje se to prije svega kod filozofa koji brane demokraciju: i dok se Ernst Troeltsch hegelijanski poziva na argumente iz demokratskih tradicija, Hans Kelsen i Hermann Heller, primjerice, zastupaju krajem weimarske epohe naglašeno kantijanske predodžbe u smislu univerzalističkih premisa.

Drugi svjetski rat pomogao je konačnoj pobjedi zapadnog viđenja univerzalizma ustavnih vrijednosti. Sjedinjene Američke Države Drugi svjetski rat nisu vodile zbog nacionalnih interesa kao što je to još bio slučaj u Prvom svjetskom ratu. Amerikanci su od početka u središte pozornosti postavili ideološko-političku suprotnost između demokratskog univerzalizma ljudskih prava i rasističkog partikularizma nacionalsocijalističkog svjetonazora Trećega Carstva. Pobjeda nad nacionalističkom Njemačkom i hladni rat koji je izbio vrlo brzo nakon toga između SAD-a i Sovjetskog Saveza doveli su do toga da se zapadno poimanje demokracije od tada shvaća isključivo putem univerzalističkih temeljnih vrijednosti.

A ipak je univerzalizam koji je ovladao političkom filozofijom demokracije i sam rezultat povijesno nastalog procesa koji možemo povijesno smjestiti i objasniti u političkoj svijesti zapadne javnosti. Tek su oba svjetska rata, prije svega Drugi, uspjela na-

metnuti zapadno poimanje demokracije koje se definira isključivo univerzalističkim komponentama liberalnog i parlamentarnog ustava. Hladni rat koji je izbio odmah po završetku Drugoga svjetskog rata pojačano je naglasio univerzalizam zapadnih ustavnih vrijednosti. Jer upravo je historijski i dijalektički materijalizam kao državna teorija Sovjetskog Saveza bila u istoj mjeri univerzalistički usmjerena na novi svjetski poredak, naime besklasno ljudsko društvo. Stoga elementi povijesnih ustavnih tradicija tih zemalja bivaju gotovo posve potisnuti. Vodeća politička filozofija Zapada stoga se osobito nakon Drugoga svjetskog rata motivira isključivo univerzalistički. Teorije apstraktnog univerzalizma političke antropologije dominiraju tim područjem. Nije stoga tek slučaj da vodeći politički filozof John Rawls, autor *Teorije pravednosti*, dolazi upravo iz SAD-a. Teorije historijsko-evolucijske tradicije dospjele su u drugi plan. Imaju izgleda tek ako su svojim premisama također postulirane univerzalistički, a koncesije povijesnim tradicijama izražavaju apstraktnim hegelijanskim pojmovima. Jürgen Habermas, vodeći filozof te metodičke strategije, dolazi, što također nije slučajno, iz njemačke tradicije političke filozofije, a utjecajno mu je djelo s tog područja *Fakticitet i važenje*. Danas stojimo pred paradoksalnim rezultatom u vezi s političkom filozofijom demokracije: s jedne strane je politički djelotvorna samo univerzalistička tradicija i stoga se smatra svjetskim modelom demokracije. A s druge strane upravo nam se ona predstavlja kao ideološka verzija demokracije koja je neodrživa i historijski i filozofski.

Univerzalistička verzija demokracije od početka je, naime, stajala na klimavim nogama. U filozofiju demokracije uveo ju je John Locke, a počivala je na tradiciji kršćanskoga prirodnoga prava. Prirodnopravni pristup posve je nerazumljiv, a u konačnici i besmislen, ako nije povezan s kršćanskom teologijom koja je na osnovi jedinstvene kršćanske vjere u stanju vjerodostojno jamčiti univerzalnu sliku čovjeka. Europsko kršćanstvo raspalo se, međutim, kao posljedica reformacije na katolicizam i protestantizam. Odustajanjem od jedinstva kršćanske vjere odustalo se istodobno i od zahtjeva oblikovanja društva prema jedinstvenoj slici čovjeka. Luteranski protestantizam u cijelosti se oprostio od odgovornosti oblikovanja političko-državnog suživota ljudi. Protestantske vjeroispovijedi podvrgavale su se, npr. u Engleskoj za vrijeme Henrika VIII., državnoj vlasti, konkretno monarhu. Odricanjem od političke teologije postala je, međutim, Lockeova namjera izlišna, naime etabliranje kršćanskoga prirodnog prava koje vrijedi univerzalno. K tomu, značenje temeljnih prava koja su u osnovi Lockeova poimanja prirodnog prava nikako se nije moglo uskladiti s Biblijom. O stvaranju čovjeka prema liberalnim načelima jednakosti ne govori se ni u Knjizi postanka Staroga zavjeta ni u tekstovima Novoga zavjeta. A ipak je Locke svojim konceptom utemeljenja prava jednakosti temeljem kršćanskoga prirodnog prava slijedio ispravnu intuiciju. Ideja jednakosti moderne doista proizlazi iz kršćanske tradicije, naime iz protestantskog shvaćanja jednakosti ljudi pred Bogom, čija se jezgra i kod Luthera, Calvina i Zwinglija svodi na zajednički nauk "svećenstva svih vjernika". Taj se nauk razvijao decidirano nasuprot klasično-katoličkom shvaćanju prema kojem je normalni kršćanski vjernik kao laik upućen u svom odnosu prema Bogu na posredovanje posvećenih svećenika, dakle Crkve. Reformacija je tako svojim naukom o neposredovanosti vjernika u odnosu prema Bogu postala revolucionarnim pokretom. Zajedno sa starom kršćanskom idejom poslanja te s filozofijom ljudskih prava koja potječe iz stoe, reformacijski se nauk o neposredovanosti vjernikova odnosa prema Bogu u procesu sekularizacije moderne preoblikovao u popularni stav "svaki je čovjek rođen slobodan i jednak". Ma koliko se ovaj – u konač-

nici protestantski – nauk u svome sekularnom obliku danas nametnuo u zemljama zapadne civilizacije, bilo bi iluzorno vjerovati da se time oslanjamo na temeljno prirodno-pravno uvjerenje koje je rašireno u svim nacionalnim i regionalnim tradicijama svijeta.

Lockeove premise ne možemo lišiti sljedeće dileme: ako njihova pretpostavka univerzalne jednakosti potječe od kršćanskoga prirodnog prava, tada se njihov univerzalistički zahtjev ukida pluralnošću kršćanskih konfesija. Ili se prirodno pravo svodi na neki drugi izvor legitimacije nego što je kršćanska predodžba o Bogu. No i taj drugi izvor legitimacije, znanstveno fundirana univerzalno važeća antropologija, do danas nije ispunila ta očekivanja. Naime, i znanstveno-racionalna antropologija, u obliku pretpostavke o postojanju preddruštvenoga prirodnog stanja koju je u političku filozofiju uveo Thomas Hobbes, a dijelom preuzeo Locke, već dugo se smatra pobijenom. Najprije, nije moguće, što znamo već od Davida Humea, društvenopolitičke temeljne norme kao što su sloboda i jednakost izvesti iz deskriptivne teorije o preddruštvenoj prirodi čovjeka. Nadalje, spoznaje moderne socijalne antropologije pokazale su da samotnjački život pojedinca koji bi odgovarao Hobbesovoj individualističkoj temeljnoj pretpostavci nije ljudsko prirodno stanje. I u pretpovijesti ljudi su živjeli uvijek u nekom društvenom porijeklu. Ta kritika, usmjerena kako na prirodno pravo tako i na individualističku antropologiju u stilu Hobbese, vrijedi i za moderne teorije. Primjer za to je i John Rawls, čija “teorija pravednosti” počiva na normativno-etičkim premisama koje proizlaze iz kršćanskoga prirodnog prava.

Zapravo do danas nemamo neko prihvatljivo objašnjenje za univerzalistički svjetski model, čak ni u smislu zapadnih demokracija. Prvo, jer ne postoji svjetska država kao normativna baza demokratskog univerzalizma, a ne postoji ni uistinu univerzalna svjetska religija koja bi mogla utemeljiti univerzalno važeće prirodno pravo. Stoga se možemo pozivati samo na nacionalne ili, u Europi, regionalne tradicije koje su se mijenjale revolucionarno ili evolucijski. Samo na njih možemo i moramo osloniti svoje izvode političkih temeljnih vrijednosti. Jednako kao što je kršćanski univerzalizam kao postulat ostao ograničen na kršćanski kulturni krug, tako je i univerzalističko postuliranje demokratskih temeljnih vrijednosti izraz ograničene kulture, naime, one zapadnih demokracija. Povijesni razvoj zapadnih demokracija, uključujući i univerzalističke vrijednosti koje zastupa, nije moguće odvojiti od kršćanski obilježene europske kulture. Zahtijevati i postulirati univerzalno važenje posve je druga stvar od faktično postojećega i faktično prisutnoga važenja, što je bitna razlika koja se premalo uzima u obzir u politici i političkoj filozofiji u odnosu na navodno univerzalne temeljne vrijednosti demokracije.

Iz moje kritike univerzalizma demokracije kao svjetskog modela proizlaze dva bitna zaključka – prisutna i u pitanju naslova izlaganja – koje bih na kraju formulirao u sljedećim tezama. Prvi je zaključak usmjeren na samorazumijevanje zapadne demokracije, dakle prema unutra. Drugi se tiče izvanjskog prikaza i izvanjskog djelovanja demokracije.

1. Prevlast univerzalističkog modela demokracije dovela je do toga da je u međuvremenu postalo gotovo nemoguće prepoznati njegovu ukorijenjenost u europskoj tradiciji.

2. Realno važenje univerzalističke demokracije bilo bi moguće uspostaviti tek u svjetskoj državi. No svjetska država malo je vjerojatna, a nije ni poželjna.

S obzirom na prvu tezu, bitno smo već izrekli. U vezi s drugom, moje završne primjedbe glase: uspostava svjetske države kao pravne države demokratskog ustrojstva nije vjerojatna, jer u internacionalnoj politici ne postoji sila koja bi je mogla uspostaviti vojnim pritiskom. Vojna i gospodarska snaga, čak ni ona SAD-a, nije za takvo što dostatna. Od vremena Kanta u političkoj se filozofiji uvijek iznova iznose razlozi zbog čega je uspostava svjetske države nepoželjna: prije svega zato što bi se morala angažirati golemo sredstva prisile za nametanje poštovanja zakona i to diljem cijelog svijeta, tako da bi se jedva razlikovala od diktature.

Na posljetku, treba reći da svi argumenti govore u prilog tomu da se više prostora otvori britanskom shvaćanju demokracije vezanom uz tradiciju.

Upravo je danas od iznimne vanjskopolitičke važnosti za koje ćemo se poimanje demokracije odlučiti: za univerzalističko ili tradicionalističko. Jedno je pitanje želi li se globalno ostvariti mir na svijetu prema univerzalističkim mjerilima zapadne demokracije, a posve drugo, postizanje svjetskog poretka prema normama međunarodnog prava priznavanjem različitih tradicija i, u skladu s tim, različitih sustava vladavina. Mislim da je to za države zapadne zajednice vrijednosti načelna vanjskopolitička odluka. Čak i sukob između SAD-a i tzv. "stare Europe" ima svoje korijene upravo u tome. Jer ovdje je posrijedi načelna odluka: hoćemo li slijediti politiku svjetskog poretka prema načelima SAD-a, čije je ishodište globalno širenje demokracije zapadnog tipa, ili ćemo se držati samoograničenja vezanih uz tradicionalno poimanje demokracije prema britanskom uzoru? Kad bi se nametnula strategija demokracije kao svjetskog modela, tada bi ojačao i vanjskopolitički svjetonazor koji je Francis Fukuyama uveo u igru nakon kraja hladnog rata, a prema kojem se na svjetskopolitičkom horizontu već ocrtava univerzalna pobjeda demokracije. Njezin je današnji rezultat vidljiv u vanjskopolitičkoj perspektivi aktualne administracije SAD-a: omalovažavanje Ujedinjenih naroda i međunarodnog prava. U obratnom slučaju, dakle politici svjetskog poretka prema mjerilima tradicionalnog poimanja demokracije, bili bi osnaženi UN i međunarodno pravo, što bi značilo potporu i novoosnovanom Međunarodnom sudu u Haagu. Nadam se da će se tradicionalno poimanje demokracije ipak na kraju uspjeti nametnuti Zapadu.

S njemačkog prevela

Anika Rešetar

Werner Becker

DEMOCRACY: WORLD MODEL OR NATIONAL TRADITION?

Summary

The author criticizes the universalism of democracy as a world model. He argues that World War One has been insufficiently explored from the perspective of the clash of two democratic concepts. The outcome of that war heralded the long-term victory of the Franco-American universalist concept of democracy over the traditional British concept of democracy. This greatly influenced the political and philosophical understanding of democracy as the universalist elements of democratic constitutions have prevailed, while the awareness of the historically evolved institutions of democracy has been suppressed. The author shows that the emergence of fundamental rights had nothing to do with their universalist natural-law version since in England and Germany there have been pre-forms rooted in the specific legal traditions of those countries or regions.

Since the creation of a world democratic state is not feasible, there is no genuine significance of the universalist democracy. In his conclusion, the author promotes the acceptance of the traditional concept of democracy modelled after the British democracy, which would strengthen the UN and international law. This would be particularly important in today's circumstances and conducive to the acknowledgment of various traditions and consequently to a variety of systems of government.

Key words: democracy, national tradition, First World War, world model, universalism

Mailing address: Zentrum für Philosophie und Grundlagen der Wissenschaften, Otto-Behagel-Str. 10, D-35394 Giessen. *E-mail:* werner.g.becker@t-online.de